

Арабаджієв Дмитро

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПОЛІТИЧНЕ ПОЛЕ

Обґрунтовано роль громадських організацій для становлення демократії і розвитку громадянського суспільства. Визначено взаємозалежність між демократизацією українського політичного поля і діяльністю громадських організацій. Визначено основним механізмом впливу на політичну систему України діяльність громадських організацій щодо забезпечення демократичних виборів.

Ключові слова: *громадська організація, громадянське суспільство, демократія, участь, політичне рішення, виборчий процес, політичне поле.*

Arabadjyiev Dmytro. Public organizations' influence on modern Ukrainian political field. *Public organizations' role for democracy becoming and civil society development is proved. Ukrainian political field democratization and public organizations' activity interdependency is defined. It's stated that public organizations' activity related to democratic elections providing is a basic mechanism of their influence on the political system of Ukraine.*

Key words: *public organization, civil society, democracy, participation, political decision, electoral process, political field.*

Збереження функцій і повноважень інститутів самоорганізації та самодіяльності громадян, тобто громадських організацій, визначають ступінь розвиненості громадянського суспільства і сприяють розвитку демократії й підвищенню рівня політико-правової культури соціуму на всіх етапах розвитку держави в будь-якій країні. Тому не дивно, що по мірі становлення громадянського суспільства та узагальнення досвіду його розвитку зростає увага вітчизняних та зарубіжних дослідників до громадських організацій як до одного з гравців на сучасному українському політичному полі.

Отже, метою статті є визначення напрямків впливу громадських організацій на сучасне українське політичне поле в контексті становлення громадянського суспільства і розвитку демократії в Україні.

Дослідження громадських організацій має досить давню історію. Так, у роботах класиків соціологічної думки М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, А. де Токвіля дається уявлення про соціальні інститути й організації, групи інтересів і групи тиску. У західній науці основи сучасних досліджень громадських організацій заклали основоположники психологічної парадигми Г. Тард і Г. Лебон. На базі розробленої ними теорії колективної поведінки в середині минулого століття сформувався впливовий напрям у вивченні громадських організацій і соціальних рухів. З появою на Заході в 60-70-і роки ХХ сторіччя небачених раніше великомасштабних форм колективних дій («нові громадські рухи») виникають такі теоретичні напрями, що пояснюють природу і сутність громадської самодіяльності, як парадигма мобілізації ресурсів (У. Гемсон, К. Дженкінс та ін.) і парадигма нових соціальних рухів (М. Кастелс, Х. Крізлі, А. Мелуччі та ін.).

Оскільки громадські об'єднання історично відігравали центральну роль в американській політиці, значний доробок в теорії досліджень громадських організацій належить саме американським науковцям (Ф. Баумгартнер, Б. Ліч). Більшість існуючих досліджень розглядають соціальний ефект діяльності громадських організацій, причому, як правило, з точки зору факторів, зовнішніх по відношенню до цих організацій, а саме, який доступ до ресурсів та політичні можливості вони мають.

У публікаціях Е. Броді, Дж. Корбіна, А. Мейнхорда, Б. О'Коннела, А.Ортман, П. Руні, Д. Ренцо, К. Стейнберга, С. Топлера, М. Фостера, Р.Хермана, П. Холла, Р. Ебзага, Д. Янга та інших розглядаються різні аспекти діяльності громадських організацій у структурі громадянського суспільства, надається систематика потреб особистості у створенні об'єднань, аналізуються мотиви об'єднання людей в організації, виявляється характер взаємин громадських організацій, бізнесу та влади в історичній, правовій та економічній перспективі, досліджуються особливості дрібних некомерційних організацій, їх взаємодія з більш великими громадськими об'єднаннями тощо.

Деякі вчені розглядають громадські організації з точки зору ролі, яку вони відіграють у залученні людей до колективної діяльності і формуванні соціального капіталу (Т. Скопол, Р. Путнам). Інші

дослідники зосередилися на тому, як громадські організації впливають на політику і результати виборів (К. Шлоцман, Дж.Тієрні, Дж. Гросман, Е. Хелпман). Власне громадським організаціям як добровільним некомерційним асоціаціям людей присвячені роботи Г.Г. Дилигенського, С.Г. Климової, А.А. Ослон, К.В. Петренко. Неурядові організації як суб'єкт суспільно-політичної дії досліджує політолог Д.Н. Неचाєв. У роботах М.Г. Анохіна, Г.Г. Дилигенського, В.Г. Хорос розглядається проблема активізації взаємодії держави з «третьім сектором».

Дослідження громадських організацій здійснювали вітчизняні вчені у різних галузях науки. Так, політологи вивчають громадські організації в контексті громадянського суспільства (В.Д. Новохацький, В.І. Пашенко), історики розглядають питання діяльності окремих громадських організацій в певний період (Н.І. Загребельна, І.К. Патриляк, С.Є. Пономаренко, Т.Є.Богданова, Н.В. Борисенко, О.С. Гнатчук). Значний внесок у дослідження питань розвитку і діяльності громадських організацій зроблено такими представниками вітчизняних громадських організацій як О.Айвазовська, О. Черненко, І. Попов, М. Шелеп, Ю. Тищенко, І. Когут, О. Ключев, О. Неберікут, Ю. Лісовський та ін.

Громадські організації аналізують у рамках різних напрямів і теорій – втім, їх аналіз у більшості випадків природним чином пов'язаний з концепцією громадянського суспільства, інститутом якого вони визнаються.

Зусиллями низки дослідників концепція громадянського суспільства значною мірою осучаснена, пристосована до умов теперішнього суспільства. Однак, поряд із здобутками, спостерігаються і деякі втрати. Чи не найголовнішою серед них є надмірна увага до проблем опору суспільства державі. Зосередження уваги на наслідках протистояння груп та об'єднань, що належать до громадянського суспільства, репресивній державі було закономірним явищем для періоду, коли сила тоталітаризму була підірвана саме завдяки колективним акціям громадянського суспільства. Однак в теоретичному плані такий підхід веде сьогодні до політизації категорії «громадянське суспільство», до того, що до уваги береться лише одна його модель. У деяких випадках політизація доходить до ототожнення «громадянського суспільства» із свідомо створеною опозицією до владних структур [1, с.21-38].

Втім, роль громадянського суспільства, як і його інститутів, значно ширше і різноманітніше, ніж протистояння державі. Громадські організації не протиставлені, а взаємопов'язані із державою і політичним полем України.

Існування громадських організацій у сучасному українському суспільстві є необхідністю, адже двадцяте сторіччя переконливо продемонструвало, що без громадських організацій навіть найрозвиненіші держави не можуть забезпечити стабільність і справедливість у суспільстві. Сила чи слабкість громадянського суспільства в Україні, демократичний характер її політичного поля є похідною характеристикою від активної участі її громадян у різних громадських організаціях, які саме і формують основу громадянського суспільства.

Справедливою є теза Алексіса де Токвіля, який стверджував, що без активної участі громадян у діяльності егалітарних інститутів, громадських асоціацій та інших політично релевантних організацій неможливо забезпечити демократичний характер політичної культури і соціально-політичних інститутів. Досвід вироблення політичної волі і колективного прийняття рішень має кардинальне значення для відтворення демократії саме тому, що сучасне громадянське суспільство засноване на егалітарних принципах і універсальному доступі [2, с.41].

Основна заслуга в розробці концепції громадянського суспільства, безумовно, належить Г. Гегелю, за яким ідеальна держава, визначаючи громадянське суспільство та утримуючи його під своїм контролем (при забезпеченні його свободи), спрямовує його на побудову високорозвиненого суспільства, яке зорганізоване політично [3, с.17].

Для концепції Гегеля особливого значення набувають декілька категорій, однією з яких є категорія публічності. За Г.Гегелем, категорія публічності сама по собі є вказівкою на те, що легітимними суб'єктами законотворчості є лише справжні представники громадськості. Запроваджені ними закони можуть бути визнані легітимними лише у тому випадку, якщо суворо дотримуються процедура публічного обговорення.

Ключовим для розуміння громадянського суспільства є поняття громадянства. У розумінні Толкотта Парсонса, комплекс

явлення про громадянство зводиться до трьох типів складових: громадського-політичного соціального. Для Парсонса громадянство в сучасному розумінні означає рівні умови членства в соцієтальному співтоваристві, а не в державі. Громадський чи правовий компонент такого членства полягає в рівності прав, що гарантує автономні форми діяльності щодо держави. Права, що поширюються на власність, свободу слова, релігію, асоціації, збори та особисту безпеку, так само як на рівність (процесуальну і матеріально-правову) усіх перед законом, вперше були сформульовані в рамках традиції природних прав і закріплені у французькій Декларації прав людини, а також в американському Біллі про права. У поданні Парсонса вони являють собою принцип конституціоналізму, перетворений в суб'єктивні права окремих осіб, функція їх полягає в тому, щоб стабілізувати відокремлення соцієтального співтовариства від держави.

Політичні права – це не «свободи» або «вольності», а позитивні права рівної участі; вони припускають як можливість непрямої участі через голосування, так і право впливати на політику.

Організаційною формою соцієтальної спільноти, аналогічної бюрократії в рамках державного устрою або ринку в економіці, Парсонс вважає принцип асоціацій. Своїми глибинними структурами асоціація пов'язана зі взаємною солідарністю її членів, і в цьому полягає відмінність соцієтального співтовариства від індивідуалістичних моделей, властивих ринку і бюрократії.

Концепції впливу також належить важлива роль у парсонсівській теорії відокремлення соцієтальної спільноти. Вплив, поряд із грошима, владою та ціннісними орієнтаціями, є одним з чотирьох узагальнених символічних посередників взаємообміну, що заміщають собою стосунки прямих переговорів або «бартеру» в чотирьох підсистемах, регулюючи їх внутрішні зв'язки, так само як і їх обмін. Громадськість, лобі, політичні партії тощо – все це канали соцієтального впливу на державу.

Не поглиблюючись в інші теорії, зробимо узагальнення, що розробники концепції громадянського суспільства, незважаючи на різницю у поглядах на те, що вважати громадянським суспільством, яка його роль, у яких відносинах воно знаходиться з державою та інститутами державної влади, вже до кінця ХХ століття

відокремили такі складові громадянського суспільства та обов'язкові передумови його існування, як:

- взаємні добровільні відносини між громадянином і державою;
- активна участь громадян у діяльності інститутів громадянського суспільства, що опосередковують відносини між індивідом і державою і, залежно від ситуації (інтересів, цілей тощо), можуть протиставлятися державі або діяти разом з нею;
- розвиненість таких категорій, як громадянська ідентичність, вільна публічна участь, громадська думка, громадянська освіта,
- наявність у громадян прав і свобод, у т.ч. прав політичних: права участі зацікавлених осіб у виробленні державних рішень (державної політики) та права контролю за діяльністю органів влади, свободи слова, свободи преси тощо.

У сучасному розумінні громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами держави, її директивного регулювання й регламентації, але гарантуються та охороняються державою [4, с.216]. О.В. Бабкіна зауважує, що головна ознака громадянського суспільства полягає в його відмежованості, відокремленості від державної машини як апарату громадського адміністрування [5, с.11].

Політична основа громадянського суспільства – це демократична правова держава, що забезпечує кожному громадянину можливість узяти участь у державних та громадських справах. У демократичній правовій державі абсолютно неприпустимою є будь-яка дискримінація за національно-етнічними, політичними, релігійними та іншими ознаками. Як характерну ознаку такої держави можна назвати можливість вільного самовизначення людини щодо світоглядних та духовних уподобань, гарантій життя та безпеки людини, усебічний захист найрізноманітніших прав людини з боку судових органів та громадських організацій.

Громадські організації формуються, перш за все, як інструмент для реалізації потреб і інтересів. Природна потреба людей в об'єднанні, які у такий спосіб прагнуть позначити свою своєрідність, впливає зі спільності їхнього становища в суспільстві, схожих рис і цілей і породжує різні типи суспільних зв'язків між ними. Водночас

ознаками громадських організацій є і те, що з моменту створення їхні цілі йдуть далі інтересів їхніх організаторів [6].

Що стосується впливу громадських організацій на сучасне українське політичне поле, то на перший погляд громадські організації відсторонені від сфери політики. Відносна відстороненість організацій від політики пов'язана насамперед з тим, що держава безпосередньо не втручається в їхню діяльність, а лише регулює її відповідно до чинного законодавства. До того ж громадські організації, на відміну від державних інститутів, не наділені владними повноваженнями. Відрізняються вони й від політичних партій, оскільки не ставлять за мету оволодіння державною владою. Відмінність їх від усіх інших суспільних угруповань пов'язана з особливостями функціонування (виникнення за ініціативою знизу, фактична єдність, забезпечення інтересів своїх членів та прихильників незалежно від мети та характеру об'єднання, нетрадиційність) та принципами діяльності (добровільність, поєднання особистих і суспільних інтересів, самоврядування, рівноправність, законність, гласність).

У сучасному суспільстві громадські організації забезпечують самоорганізацію, спільну діяльність громадян щодо реалізації соціальних цінностей і суспільних цілей, виникнення місцевих ініціатив та вирішення проблем на локальному рівні та рефлектують різноманітність суспільної думки стосовно різних сфер життя – культурної, освітньої, економічної тощо.

Отже, за своєю природою і характером діяльності громадські організації не є політичними організаціями. Однак їх діяльність почасти набуває політичного характеру і є беззаперечно важливою і обов'язковою для демократичної політичної системи, адже без широкої добровільної громадянської участі демократична держава може перетворитися в «територію» окремих привілейованих груп і організацій. В той час як за активної участі громадян у справах суспільства вона може витримати політичні, економічні, соціальні випробування, не приносячи в жертву права і свободи своїх громадян.

У демократичній політичній системі громадяни беруть участь у виборах, здійснюючи своє пряме волевиявлення, а уряд усвідомлює необхідність проведення чесних і прозорих виборів як підтвердження легітимності своєї влади. Громадські організації в такому

випадку відіграють потрійну роль, забезпечуючи неухильну реалізацію прав перших, попереджуючи будь-які спроби впливу на процес з боку інших та одночасно гарантуючи чесність і прозорість виборчого процесу.

Зважаючи на процеси, що відбуваються в політичній системі сучасного українського суспільства, яке переживає період трансформації – перехід до демократичної правової держави, а в майбутньому до високоорганізованих форм громадянського суспільства, – на особливу увагу заслуговує питання ролі, яку відіграють організації в політичній системі і, зокрема, в якості суб'єкта виборчого процесу, адже саме вибори є формою прямої демократії, за допомогою якої громадяни обирають представників, яким вони готові делегувати свої повноваження для вираження загальної волі та здійснення від їхнього імені управління суспільством. Саме через це громадяни мають бути найбільш зацікавлені в тому, щоб вибори відбувалися максимально прозоро та відкрито з дотриманням демократичних процедур та відносно до міжнародних стандартів. Тому, з одного боку, держава повинна забезпечити ці умови, а з іншого – надати громадськості можливість спостерігати за перебігом виборчої кампанії, здійснювати моніторинг за виборчим процесом. І лише за умови поєднання права вибору та права спостерігати – результати волевиявлення можуть бути справді легітимними, тобто підтримані і визнані суспільством [7].

Висновки. У сучасному українському суспільстві триває процес становлення громадських організацій, їх інституційний розвиток, рівень якого дозволяє говорити про зміцнення організаційних можливостей для впливу на різні сфери життя суспільства і на політичну сферу зокрема шляхом моніторингової діяльності, суб'єктом якої виступає громадськість.

В Україні громадські організації лише починають усвідомлювати свою роль в політичній системі, проте їх вплив на виборчий процес в Україні, як стверджує Ю.Опалько [8], зростає, а форми, методи та засоби, які застосовуються ними у повсякденній практиці, урізноманітнюються. Прикладами можуть слугувати такі організації як «ОПОРА», «КВУ», «Чесно», «ДЗВІН» та інші. Це є свідченням набуття політичною системою України таких харак-

теристик, як відкритість, демократичність, свобода від контролю з боку держави (політична незаангажованість), націленість на взаємодію, а не протистояння державі, публічність, а також свідченням зростання громадянської активності, що є обов'язковою передумовою можливості здійснення ефективного і всеохоплюючого громадського моніторингу за процесами, що відбуваються в державі, у т.ч. за політичними процесами і виборчим процесом зокрема.

---

1. Колодій А. Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей / Антоніна Колодій // Громадянське суспільство як здійснення свободи. Центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А. Карася. – Львів, 1999 – С. 21-38.

2. Коэн Дж. Л. Гражданское общество и политическая теория / Джин Л. Коэн, Эндрю Арато. Пер. с англ. / Общ. ред. И.И. Мюрберг. – М.: Весь Мир, 2003. – 784 с.

3. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А.Керимов и В.С.Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

4. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: [Монографія] / В.М. Бебик. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.

5. Бабкіна О.В. Держава і громадянське суспільство: комунікаційні аспекти і протиріччя третього тисячоліття / О.В. Бабкіна // PR в органах державної влади та місцевого самоврядування: [монографія]. – К; Сімферополь: МАУП, 2003. – С. 8–24.

6. Кляйнеберг М. Некоммерческие общественные организации в российском секторе социального обеспечения [Електронний ресурс] / М.Кляйнеберг // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – том III, выпуск 1. – Режим доступу: <http://hq.soc.pu.ru/publications/jssa/2000/1/10klanberg.html>.

7. Бондарчук А. Громадське спостереження за виборами: що і для чого? [Електронний ресурс] / А. Бондарчук. – Режим доступу: <http://opora.ua.org/articles/1425-gromadske-sposterezhenja-za-vyboramy-shcho-i-dlja-chogo>.

8. Опалько Ю. Вплив громадських організацій на виборчий процес / Ю.Опалько // Вибори та демократія. – 2006. – №4. – С. 13-16.